

Van de Vriendenkring van Silezië tot Stichting Auschwitz: een mannelijke herinnering?

Sarah Timperman – vzw Auschwitz in Gedachtenis

Maart 2024

Kunnen we stellen dat, net zoals de rol van vrouwen in het verzet lange tijd is onderschat, ook hun rol in het verdedigen van de belangen van overlevenden die terugkeerden uit de kampen eveneens is gebagatelliseerd? Dat is alleszins wat we bij de Vriendenkring van Silezië terugvinden...

De Vriendenkring van de Voormalige Politieke Gevangenen van Silezië. Auschwitz, Birkenau, Gross-Rosen, Gross-Strehlitz en externe commando's - die we gemakkelijks halve de 'Vriendenkring van Silezië' zullen noemen - werd op 31 maart 1946 opgericht om de materiële en morele belangen te verdedigen van voormalige gedetineerden van deze kampen die naar huis waren teruggekeerd.¹ Raymond Rivière, een communistische activist en overlevende van Gross-Rosen, was de eerste voorzitter, terwijl een comité van ongeveer vijftien overlevenden uit verschillende

kampen in Silezië - voornamelijk Gross Strehlitz en Gross-Rosen - hem bijstond in deze missie. In dit oorspronkelijke comité zaten vijf vrouwen, waaronder Paule Mevisse*, die plaatsvervangend nationaal secretaris was. Zoals de meeste leden van dit sterk communistisch georiënteerde comité was Paule Mevisse, een overlevende van Gross Strehlitz en Oppeln, afkomstig van het Onafhankelijkheidsfront en het Belgische Partizanenleger.

In 1951, met de wisseling van voorzitter², werden Claire Duysburgh* en Mariette Genard* gezamenlijk benoemd tot ondervoorzitters. Claire Duysburgh werkte sinds 1945 voor het Ministerie van Wederopbouw, waar ze verantwoordelijk was voor de afdeling Oorlogsslachtoffers. In die hoedanigheid was ze betrokken bij de oprichting van de N.C.P.G.R. (Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en Rechthebbenden), waarvan ze lid van de raad van bestuur werd.

Vijf jaar later, in 1956, werd Mariette Genard voorzitter van de vereniging, een functie die ze twintig jaar lang bekleedde. Tegelijkertijd werd Renée Van Hasselt* nationaal secretaris, terwijl Claire Duysburgh het trio vrouwen aan het hoofd van de organisatie vervulde en haar functie als vice-voorzitter behield. Zoals veel leden van het verzet was Mariette Genard betrokken bij de strijd tegen de bezetter aan de zijde van haar man, Emile Altorfer. Ze waren beiden communistische activisten en betrokken bij de antifascistische beweging voor de oorlog en sloten zich aan bij de Gewapende partizanen toen het land bezet was.

¹ Voor een meer diepgaande kijk op de geschiedenis van deze vereniging, verwijzen we naar onze bijdrage *Van de Vriendenkring van Silezië tot Stichting Auschwitz: herinneringen opbouwen* (www.auschwitz.be)

² Adolphe D'Hondt, voormalig lid van de inlichtingendienst 'Zéro' en overlevende van de kampen Gross Strehlitz en Gross-Rosen. Voorzitter van de Vriendenkring van Silezië van 1951 tot 1956.

Renée Van Hasselt* en haar man hadden hetzelfde politieke engagement voor de oorlog en werden strijders van het Onafhankelijkheidsfront en de Gewapende partizanen. Ze werden samen gearresteerd en naar Auschwitz gedeporteerd wegens hun Joodse afkomst.

De meeste leden van de Vriendenkring van Silezië waren oorspronkelijk voormalige verzetsstrijders met de titel 'politieke gevangene', zoals vereist door de statuten van de vereniging. Vanaf dat moment waren de Joodse leden van de Vriendenkring lid op grond van hun verzetsstatus. Dit was ook het geval voor Rebecca Liwschitz* en Sarah Goldberg*, Joodse verzetsstrijders van het Belgische Partizanenleger, die elkaar in Auschwitz hadden ontmoet en die na hun terugkeer uit de kampen samen betrokken raakten bij de Vriendenkring van Silezië. Hetzelfde geldt voor Rosa Ehrlich* die, zoals vele Joodse verzetsstrijders, eerst gevangen werd gezet in de gevangenis van Sint-Gillis en vervolgens overgebracht werd naar de Dossinkazerne en gedeporteerd werd naar Auschwitz. Deze aanvankelijke voorwaarde - het hebben van de titel van 'politieke gevangene' - was echter niet houdbaar op de lange termijn voor een vriendenkring die Auschwitz omvatte, een moordcentrum maar ook een concentratiekamp waarvan de gedetineerden voor het overgrote deel bestonden uit Joden die gedeporteerd werden als onderdeel van de *Endlösung*. Vanaf dat moment verwelkomde de vriendenkring ook snel 'raciale' gedeporteerden en deze integratie groeide in de loop der jaren. Olga Kouperman* bijvoorbeeld, die met haar man en dochter gedeporteerd werd, was secretaris van de vriendenkring tot 1956. Maria Kruszel*, die op 14-jarige leeftijd met haar ouders naar Auschwitz werd gedeporteerd, sloot zich halverwege de jaren vijftig ook aan bij de Vriendenkring van Silezië en werd lid van het uitvoerend comité.

In 1976, na een engagement van twintig jaar, trad Mariette Genard af en werd erevoorzitter, net als Claire Duysburgh. Een nieuwe generatie, onder leiding van Paul Halter³, voormalig verzetsman en overlevende van Auschwitz, nam de leiding over van de Vriendenkring van Silezië, die enkele maanden later haar naam veranderde in 'Belgische Vriendenkring van de voormalige politieke gevangenen van Auschwitz-Birkenau'. In 1980 werd een stichting opgericht om de geschiedenis en de herinnering aan de deportatie door te geven. Zo werd een nieuwe impuls gegeven aan deze vereniging van voormalige gedeporteerden, waarvan het managementteam nu bestond uit mannen van in de zestig. Nu ze het grootste deel van hun beroepsleven achter de rug hadden, konden ze zich volledig wijden aan de vriendenkring... waar vrouwen natuurlijk nog wel aanwezig waren, maar geen leidinggevende of vertegenwoordigende functies meer bekleedden. Verschillende van hen zullen echter zitting nemen in het uitvoerend comité van de Auschwitz Vriendenkring en later in de raad van bestuur van Stichting Auschwitz.

Ook al veranderen de dingen, de mindere plaats die vrouwelijke leden van het Verzet innemen in het collectieve geheugen is een realiteit.⁴ Als we het over de geschiedenis van deze vereniging hebben, komen de namen van Paul Halter, Maurice Goldstein en René Raindorf⁵ in ons op, terwijl Mariette Genard bijna vergeten is... als ze niet door haar overleden echtgenoot 'Mijnheer Altorfer, eerste voorzitter van de vereniging en zijn

---

³ Paul Halter (1920-2013): Secretaris (1965-1976) daarna voorzitter van de Auschwitz Vriendenkring (1976-2013); Voorzitter van Stichting Auschwitz (1980-2013).

⁴ Over de redenen voor dit gebrek aan zichtbaarheid, zie de onlinepresentatie van historica Michèle Corthals: <https://www.belgiumwwii.be/nl/5-essentiele-vragen/verzet/engageerden-de-vrouwen-zich-in-het-verzet.html> (geraadpleegd op 03.03.2024).

⁵ Maurice Goldstein (1922-1996): Voorzitter van het Internationaal Auschwitz Comité (1977-1996), beheerder van Stichting Auschwitz; René Raindorf (1918-1998). Afgevaardigde van de Vriendenkring van Silezië in het Internationaal Auschwitz Comité (1956), beheerder van Stichting Auschwitz.

echtgenote Mariette⁶, vervangen wordt. Moeten we het hier, net als op andere gebieden, hebben over een 'Matilda-effect'⁷? Dit fenomeen van 'onzichtbaar maken', dat oorspronkelijk werd waargenomen in de wetenschap, bestaat uit het minimaliseren of negeren van de bijdragen van vrouwen ten gunste van een voornamelijk mannelijk narratief. Er zijn veel manieren om de rol van vrouwen te verbergen: "vrouwen op de achtergrond plaatsen, ze volledig laten verdwijnen, hun daden minimaliseren, hun leven verhullen"⁸. Stichting Auschwitz, die een campagne leidde om gedenkstenen te leggen voor haar 'stichters', deed dit niet voor Mariette Genard... Ze komt ook niet voor in het recente overzicht van de geschiedenis van Stichting Auschwitz, gepubliceerd in *Sporen van Herinnering*⁹. Toch was Mariette Genard geen 'marionetvoorzitster' en de archieven van haar voorzitterschap die bewaard worden door Stichting Auschwitz getuigen van haar concrete rol en actie. Om een aantal van deze 'vergetelheden' te verzachten, willen we haar carrière en die van de andere vrouwen die deel uitmaakten van de Vriendenkring van Silezië in herinnering brengen...

Maria Kruszel, Rosa Ehrlich en Sarah Goldberg vergezelden de eerste jongerenreis naar Auschwitz, georganiseerd door de Vriendenkring in april 1978. (© Stichting Auschwitz)

---

⁶ Joël Kotek "L'amnistie au risque de l'amnésie. Le cas de la Shoah" in *De la mémoire ou de l'oubli. L'amnistie en question(s). Actes du colloque*, Koninklijke Academie van België, 2017, p. 101.

⁷ Julie Ricard, L'effet Matilda et les héroïnes perdues in *Aide-Mémoires*, nr. 86, oktober-december 2018. Online beschikbaar: <https://territoires-memoire.be/aide-memoire/aide-memoire-86/l-effet-matilda-et-les-heroines-perdues.html> (geraadpleegd op 03.03.2024).

⁸ Marguerite Nebelsztein, Ni vues ni connues. Panthéon, Histoire, mémoire : où sont les femmes ? (2017). Zie <http://georgettesand.com/publication-ni-vues-ni-connues/> (geraadpleegd op 03.03.2024).

⁹ *Sporen van Herinnering*, supplement bij nummer 50, december 2023.

BIOGRAFISCHE AANTEKENINGEN

Claire DUYSBURGH (1899 -1980): Claire was secretaresse op het ministerie van Justitie voordat ze in het kabinet van Emile Vandervelde kwam, ze sloot zich aan bij het begin van de bezetting bij het verzet. Ze maakte deel uit van het Comète-netwerk, een clandestiene ontsnappingsroute, en van de inlichtingendienst Luc-Marc. Ze werd gearresteerd op 12 maart 1943 en gedeporteerd naar Essen, Mesum en Gross-Strehlitz voordat ze berecht en ter dood veroordeeld werd op 13 september 1944. Overgebracht naar München in april 1945 voor executie, ontsnapte ze ternauwernood aan onthoofding dankzij geallieerde bombardementen. In mei 1945 werd ze gepatrieerd naar België en kort daarna werd ze hoofd van de afdeling Oorlogsslachtoffers van het ministerie van Wederopbouw. Als stichtend lid en bestuurder van de N.C.P.G.R.

(Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en Rechthebbenden), waarvan ze voorzitter was van de Brusselse afdeling, was ze vanaf 1947 ook voorzitter van *Fronprispol* (de sociale dienst van de N.C.P.G.R.). In 1951 werd ze vice-voorzitter van de Vriendenkring van Silezië, een functie die ze bekleedde tot 1976, toen ze ere-voorzitter werd van de Vriendenkring, omgedoopt tot Vriendenkring Auschwitz. Ze was ook voorzitter van het Fonds Leroy, dat in 1965 een jaarlijkse opstelwedstrijd voor leerlingen van het hoger middelbaar onderwijs organiseerde. Deze wedstrijd werd overgenomen door de Vriendenkring Auschwitz en wordt nog steeds georganiseerd door Stichting Auschwitz onder de titel *Linken en herinneren*.

[Bronnen: *Dictionnaire des femmes belges*, Éd. Racine, 2006, p. 229 ; *Femmes dans la résistance*. Nationaal Verzetsmuseum, 1985, p. 54-55].

Rosa EHRlich (1921-2013): Rosa werd geboren in Kassel, Duitsland en groeide op in Brussel. Voor de oorlog vingen haar ouders Duitse vluchtelingen op, terwijl Rosa vrijwilligerswerk deed voor het *Comité d'Aide aux réfugiés juifs allemands et autrichiens*. Toen België bezet werd, sloot ze zich aan bij het verzet en was vooral actief in de groep van Alexandre Livschitz. Ze werd op 6 juli 1943 gearresteerd en vier maanden vastgehouden in de gevangenis van Sint-Gillis. Daarna werd ze overgebracht naar de Dossinkazerne, vanwaar ze met het XXIV^{ste} konvooi naar Auschwitz werd gedeporteerd. Bij haar terugkeer uit de kampen zocht ze, net als vele anderen, hulp bij de A.I.V.G. (*Aide aux Israélites Victimes de la Guerre*), waar ze werkte als medewerkster. Daar ontmoette ze Maurice Goldstein, een overlevende van Auschwitz en toekomstig voorzitter van het Internationaal Auschwitz Comité, met wie ze in 1953 trouwde. Vanaf het einde van de jaren 1950, werden de twee betrokken bij de Vriendenkring van Silezië en vervolgens bij Stichting Auschwitz, waarvan zij gedurende vele jaren de spil zouden worden.

[Bronnen: *Le Passage du Témoin*, La lettre volée/Mémoire d'Auschwitz, 2017, p. 218-226; "Un jour les témoins disparaîtront", documentaire van Frans Buyens, 1979, België, 87', Interview Stichting Auschwitz, nr. 243, 2006].

Marie (bekend als Mariette) GENARD (1914-1998): als jonge onderwijzeres in Anderlecht ontmoette Mariette Genard Emile Altorfer, een ingenieur van de ULB, met wie ze in 1937 trouwde. Ze kregen een dochter, geboren in 1938. Beiden waren communistische activisten. Mariette sloot zich aan bij het C.M.F. (*Comité mondial des Femmes contre la Guerre et le Fascisme*) en voerde samen met haar man campagne aan de zijde van de Spaanse republikeinen. Samen met een groep ULB-studenten gingen ze naar

Spanje om voorraden en kleding te vervoeren. Kort daarna werd hun huis gebruikt als clandestien onderkomen voor Franse en Belgische communistische leiders. Natuurlijk wijze sloten ze zich in 1941 aan bij het Belgische partizanenleger. Onder het pseudoniem 'Jacqueline' was ze, onder andere, secretaresse van Jacques Grippa, stafchef van de gewapende Partizanen. Op 27 mei 1943 werd ze gearresteerd door de Gestapo en overgebracht naar de gevangenis van Essen, waar ze op 27 februari 1944 werd berecht. Ze werd veroordeeld tot vier jaar dwangarbeid en zat achtereenvolgens vast in Papenburg, de gevangenis van Kreuzburg en de vestinggevangenis van Jauer in Silezië. Toen ze eind mei 1945 naar Brussel terugkeerde, hoorde ze dat haar man in juni 1944 was doodgeschoten en vond ze haar dochter terug die in Zwitserland was geplaatst. Ze keerde terug naar haar baan als lerares en verliet de communistische partij. Ze raakte snel betrokken bij de Vriendenkring van Silezië en werd vice-voorzitster in 1951 en voorzitster in 1956. Naast de aanvankelijke taken om voormalige gedeporteerden te steunen en herdenkingen te organiseren, kwam de Vriendenkring onder haar voorzitterschap tussenbeide tegen de vrijlating van voormalige collaborateurs, hielp ze bij het proces tegen nazimisdadigers en werkte ze mee aan de realisatie van het eerste Belgische paviljoen op de site van het Staatsmuseum van Auschwitz. Ze verliet het voorzitterschap van de Vriendenkring van Silezië in 1976 en werd erevoorzitster van de Vriendenkring, evenals van Stichting Auschwitz.

[Bronnen: *Femmes dans la résistance*. Nationaal Verzetsmuseum, 1985, p.58-60 ; José Gotovitch, *Du Rouge au Tricolore*. CARCoB, 2018, p. 615 ; Interview Stichting Auschwitz, n° 002, 1992].

Sarah GOLDBERG (1921-2003) Sarah was van Poolse afkomst en groeide op in Anderlecht. Voor de oorlog was ze lid van de J.G.S.U. (*Jeunes Gardes Socialistes Unifiées*), voerde campagne voor Republikeins Spanje en hielp Oostenrijkse antifascistische vluchtelingen. In 1941 werd ze gerekruteerd door het Sovjet spionagenetwerk het 'Rode Orkest' (*Die Rote Kapelle*), waarvan de meeste leden werden gearresteerd. Ze sloot zich aan bij de Gewapende Partizanen en werd samen met haar verloofde gearresteerd in juni 1943. Ze werd geïnterneerd in Mechelen en gedeporteerd met het XXI^{ste} konvooi naar Auschwitz. Na haar terugkeer van de deportatie en na een lang herstel werkte ze voor A.I.V.G. (*Aide aux Israélites Victimes de la Guerre*) en volgde ze een opleiding voor de opvang van minderjarige slachtoffers van de oorlog. Ze werd directrice van Joodse Solidariteitskampen, met name in Presles. Ze was een van de eerste leden van de Belgische afdeling van *Amnesty International* en van de Vriendenkring van Silezië.

[Bronnen: "Sarah Goldberg, une vie de lutte pour tous les siens" in *Regards*, nr. 490, januari-februari 2001, p.14-16 ; *Partisans armés juifs. 38 témoignages*, 1991, p. 208-217; Interview Stichting Auschwitz, nr. 009, 1992].

Olga KOUPERMAN (1906-1993): Olga was de dochter van Maurice Kouperman, eigenaar van een bloeiende fabriek voor metalen verpakkingen in Laken, en de vrouw van Paul Bernheim, een leidinggevende bij Sofina, een financiële onderneming. Ze hadden een dochter, Jacqueline, geboren in 1938. Toen België werd binnengevallen, vluchtte het gezin naar Cahors. In mei 1944 werden ze alle drie gearresteerd en gedeporteerd naar Auschwitz met het 74e konvooi van Drancy. Alleen Olga Kouperman overleefde. Na haar terugkeer uit de kampen raakte ze betrokken bij de Vriendenkring van Silezië, waarmee ze in april 1955 naar Auschwitz reisde. Ze was secretaris tot 1956. Toen ze in 1993 overleed, liet ze haar fortuin na aan verschillende liefdadigheidsinstellingen en schonk ze een donatie aan Stichting Auschwitz, zodat deze Jacqueline's nagedachtenis kon eren door tijdens haar jaarlijkse reis een bloemenkrans te leggen op de vijver van Birkenau.

[Bronnen: "Richard Kouperman" in *Cahiers de la Mémoire contemporaine*, 2-200, p. 59-62; "Jacqueline Bernheim, assassinée à six ans" in *Traces de mémoire*, nr. 24, juni 2017, p.4-5].

Maria KRUSZEL (1929-1985) werd geboren in Brussel en woonde met haar ouders in Sint-Gillis, waar haar vader, Icek, als kleermaker werkte. Ze was 14 toen zij en haar ouders thuis werden gearresteerd. Ze werden vastgehouden in de Dossinkazerne en op 19 april 1943 met het XXe konvooi naar Auschwitz gedeporteerd. Haar vader wist uit het konvooi te ontsnappen, terwijl Maria en haar moeder in Auschwitz aankwamen, waar ze werden geselecteerd voor werk. Geba Calka, haar moeder, overleefde de deportatie ook. Maria Kruszel maakte de dodenmars naar Ravensbrück, waar ze werd bevrijd. Ze was lid van de Vriendenkring van Silezië in de jaren 1950 en later lid van het uitvoerend comité van de Auschwitz Vriendenkring. In 1978 begeleidde ze de eerste 'jongerenreis' naar Auschwitz.

[Bronnen: "In memoriam Maria Kruszel" in *Bulletin trimestriel de la Fondation Auschwitz*, 9-10, 1985, p.3-7; "Un jour les témoins disparaîtront", documentaire geregisseerd door Frans Buyens, 1979, België, 87'].

Rebecca LIWSCHITZ (1908-2003) groeide op in Antwerpen waar ze vanaf haar 16de in een atelier werkte als diamantslijpster. In 1933 trouwde ze met Jozef Istinne, ook een arbeider. Toen België bezet was, moedigde hij haar aan om zich bij hem aan te sluiten in de Joodse Solidariteitsbeweging. Ze sloot zich aan bij het Onafhankelijkheidsfront als koerierster, maar werd in februari 1943 gearresteerd door de Gestapo en acht maanden vastgehouden in de gevangenis van Antwerpen. Ze werd naar Duitsland gedeporteerd, gevangengezet in Aken en uiteindelijk in februari 1944 naar Auschwitz gedeporteerd. In Birkenau sloot ze zich aan bij een groep jonge Belgische gedeporteerden, waaronder Sarah

Goldberg en Mala Zimetbaum. In januari 1945 maakte ze de dodenmars naar Ravensbrück, waar ze werd bevrijd. Op 6 juni 1945 keerde ze terug naar België en vestigde zich in Brussel. Rebecca Liwschitz was vanaf het begin lid van de Vriendenkring van Silezië, was er vele jaren bij betrokken en werd lid van het uitvoerend comité.

[Bronnen: "*Points critique*", nr. 56, oktober-november 1994, pp. 16-25; Interview Stichting Auschwitz, nr. 014, 1992].

Paule MEVISSE (1912-2005): Paule was voor de oorlog lerares Germaanse talen aan het Émile Jacqmainlyceum en sloot zich in 1941 aan bij het verzet via een communistische collega die ze op de banken van de universiteit had leren kennen. Terwijl ze les bleef geven, verborg ze Joden, communisten en gezochte leden van het verzet. Ze werd secretaresse van de nationale commandant van de Gewapende Partizanen, Joseph Leemens, tot zijn arrestatie op 23 juli 1943. Ze werd naar Duitsland gedeporteerd en gevangengezet in Essen, Mesum en Kreuzburg, tot haar proces in de zomer van 1944, toen ze werd overgebracht naar de gevangenkampen Gross Strehlitz en Oppeln in Polen. Eind juni 1945 keerde ze terug naar België en in september

hervatte ze haar studies. Ze werd al snel betrokken bij de verdediging van de belangen van de overlevenden van de kampen en werd plaatsvervangend nationaal secretaris van de Vriendenkring van Silezië in het eerste comité in 1946.

[Bronnen: Laura Herrent, *Le Lycée Emile Jacqmain (1922-1952)*, Université des femmes, 2022, p. 131-135; Interview Stichting Auschwitz, n°086, 1995].

Renée VAN HASSELT (1913-1995): Renée studeerde Germaanse talen en trouwde in 1937 met Boris Gordower, een communistische activist. Voor de oorlog was ze lid van het *Comité de Vigilance des Intellectuels antifascistes*. Vanwege haar Joodse afkomst moest ze het onderwijs verlaten en zich aansluiten bij het verzet, waar ze zich bij haar man voegde. Ze was actief in de patriottische milities en het Onafhankelijkheidsfront. Op 3 juli 1943 werd ze samen met haar man gearresteerd door de Gestapo. Ze werd geïnterneerd in de gevangenis van Sint-Gillis, daarna overgebracht naar Keulen en naar het kamp Vught in Nederland gestuurd. Op 6 juli 1944 werd ze gedeporteerd naar Auschwitz en vervolgens naar Gross-Rosen. Ze voltooide de dodenmars en werd bevrijd in Hamburg. Toen ze eind juni 1945 terugkeerde naar België, raakte Renée Van Hasselt betrokken bij de Vriendenkring van Silezië. Ze nam deel aan de reis naar Auschwitz in 1955 ter gelegenheid van de tiende verjaardag van de bevrijding van het kamp en volgde Olga Kouperman op als nationaal secretaris in 1956.

[Bronnen: José Gotovitch, *Du Rouge au Tricolore*, CArCoB, 2018, p. 523; *Bulletin trimestriel de la Fondation Auschwitz* n°28, april-juni 1991, p. 19-44; Interview Stichting Auschwitz, n°030, 1993].